

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת נשא: כהן שהרג את הנפש

מעשה שהיה ואדם שהוא כהן נהג במכוניתו והיה מעורב בתאונת דרכים קשה בה נהרג הולך רגל. לאחר התאונה, התלבט הכהן האם הוא יכול לשאת את כפיו בברכת כהנים, שהרי 'כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו? לאחר מלחמת ששת הימים, פנו חיילי צה"ל כהנים אל הרב עובדיה יוסף בשאלה האם הם יכולים לשאת כפיים בברכת כהנים, לאחר שהם הרגו אויבים רבים במלחמה? בפרשת השבוע מופיע הציווי על הכהנים לברך את ישראל בברכת כהנים:

כֹּה תְּבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמֹר לָהֶם. בִּרְכָּךְ ה' וְיִשְׁמְרֶךְ. יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךְ. יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשֹּׁם לָךְ שָׁלוֹם. וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם.¹

על סיום דברי התורה 'וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם' אומר הירושלמי,² שאל יחשוב האדם שהכהן הוא מקור הברכה אלא הקב"ה הוא מקור הברכה.

אך מכל-מקום מובא בגמרא שכהן שהרג אינו נושא את כפיו: "כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר וְדִיכֶם דָּמִים מְלֵאוּ".³ ההסבר לדין זה מצוי בדברי התוספות⁴ שכתבו שהטעם הוא משום 'אין קטיגור נעשה סניגור', היינו אין הכהן יכול להשתמש בידיו בברכת כהנים כאשר באותם הידיים הוא רצח את חברו, וזו הכוונה בפסוק שהובא כמקור לאיסור: "וּבִפְרִשְׁכֶם פִּיכֶם אֶעֱלִים עֵינֵי מִכֶּם גַּם כִּי תִרְבוּ תִפְלֶה אֵינֶנִּי שְׁמַע וְדִיכֶם דָּמִים מְלֵאוּ",⁵ כאשר ההדגשה היא על הידיים בהם משתמש הכהן בברכת כהנים שבהם הוא השתמש לרציחה.

לאור זאת הסבירו התוספות את הדין⁶ שכהן שרצח אינו יכול לעבוד את עבודת המקדש שנאמר "מַעַם מִזְבְּחִי תִקְחֶנּוּ לָמוֹת".⁷ וקשה, מדוע צריך לימוד מיוחד לכך הרי ניתן ללמוד זאת מהדין שכהן שרצח אינו נושא כפיו? על כך ענו התוספות, שלא ניתן ללמוד מנשיאת כפיים שם הטעם לאיסור משום 'אין קטיגור נעשה סניגור' כי באותם ידיים שרצח הוא לא יכול לשאת את כפיו ולברך, אך עבודת המקדש יכולה להתקיים באיברים שונים ולא דווקא בידיים ולכן צריך לימוד מיוחד שכהן שרצח לא עובד במקדש.

הטעם שכהן שרצח אינו נושא כפיו משום 'אין קטיגור נעשה סניגור' אינם עולים בקנה אחד עם הגדרת דין זה, שכן בגמרא⁸ מובא שכל השופרות כשרים לשופר בראש-השנה חוץ משופר העשוי מקרן של פרה, משום 'אין קטיגור נעשה סניגור', היינו שלא ניתן לקיים את המצווה בזכרון לפני ה' בשופר ראש-השנה בקרן של פרה המזכירה את חטא העגל. בהמשך הובאו שלוש הגדרות לכלל זה ש'אין קטיגור נעשה סניגור' הקיימות כולן בשופר - 'אין קטיגור נעשה סניגור' מתממש בדבר שעניינו לכפר ולרצות לפני ה' כשופר המזכיר את עקידת יצחק,⁹ 'אין קטיגור נעשה סניגור' הוא בדבר שיש בו נוי כקול השופר¹⁰ וכן 'אין קטיגור נעשה סניגור' בדבר המוגדר כעבודת פנים במקדש כגון כניסת כהן גדול לקודש-הקודשים בבגדי זהב המזכירים את חטא עגל הזהב וכן שופר המביא את זיכרונם של ישראל לפני ה'. לאור הגדרות אלו הקשה החיד"א¹¹ על התוספות, הרי נשיאת כפיים של כהן שרצח אינה עומדת בכל אחת מהגדרות הללו וא"כ מדוע כתבו התוספות שהטעם שאינו נושא כפיו הוא משום 'אין קטיגור נעשה סניגור'?

¹ במדבר (ו, כג-כז).

² ירושלמי (גיטין פ"ה ה"ט).

³ ברכות (לב ע"ב).

⁴ תוספות (יבמות ז ע"א ד"ה שנאמר; סנהדרין לה ע"ב ד"ה שנאמר).

⁵ ישעיהו (א, טו).

⁶ יבמות (ז ע"א).

⁷ שמות (כא, יד).

⁸ ראש השנה (כו ע"א).

⁹ ריטב"א (ראש השנה כו ע"א ד"ה שאין).

¹⁰ תוספות (ראש השנה כו ע"א ד"ה חוטא).

¹¹ עין זוכר (מערכת א אות עט).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

החיד"א מציע הסבר יסודי. לדבריו, ההגדרות שהוזכרו בגמרא נאמרו במקרה והחפץ בו מקיימים את המצווה, הסניגור, הוא אינו אותו החפץ עצמו בו נעשה הקטרוג, כמו שופר של ראש-השנה העשוי מקרן של פרה שהוא אינו אותו קרן של העגל שהיה במדבר בו ישראל חטאו, אז נאמרו שלוש הגדרות מתי 'אין קטיגור נעשה סניגור'. אבל כאשר הסניגור הוא עצמו הקטרוג, אזי הוא נאסר בכל אופן ללא כל תנאים והגדרות. לפיכך, כהן שרצח בידיו את חברו אינו נושא את כפיו באותם ידיים בהם הוא רצח, אף שאין ההגדרות של הגמרא שייכות בו, זאת משום שבמקרה זה הסניגור הוא עצמו הקטרוג, היינו הידיים.

דברי החיד"א מדויקים להפליא בלשון התוספות שהדגישו שבאותם ידיים בהן הוא רצח הוא אינו יכול לשאת אותן בברכת כהנים: "לא ישא את כפיו לפי שהרגו בידו, ואין קטיגור נעשה סניגור", ולכן אף שברכת כהנים אינה עומדת בשלושת התנאים של הגמרא מכל-מקום שייך כאן 'אין קטיגור נעשה סניגור' משום שמדובר באותן ידיים שהם הקטיגור עצמו.¹²

בהבחנה זו של החיד"א נוכל להסביר את דברי המגן אברהם¹³ שנימק את הסיבה שנשים לא מברכות ברכת הלבנה מפני שהן גרמו לפגמתה של הלבנה בחטא אדם הראשון. וקשה, הרי ביחס להדלקת נרות שבת מצאנו סברה הפוכה לגמרי, שכן הסיבה שמצוות הדלקת נרות שבת מוטלת על הנשים היא משום שחטאה של האישה הביא מיתה לאדם שהיה משול לנר ובכך היא כיבתה אותו ולכן עליה להדליק את נרות השבת.¹⁴ לאור הבחנת החיד"א נוכל להסביר שיש הבדל בין ברכת הלבנה שהיא אותה הלבנה בה פגמה האישה במעשיה, ולכן אין זה ראוי שהאישה תברך על אותה הלבנה בה היא פגמה. לעומת הדלקת נרות שבת, שאין הנרות הללו אותן הנרות בהם היא פגמה, וכיון שהנר המקורי אינו לפנינו היא יכולה לברך על הדלקת נרות שבת.¹⁵

נחזור לכהן שרצח האם יכול לשאת את כפיו בברכת כהנים - להלכה, פסק השולחן ערוך: "כהן שהרג את הנפש, אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו אפילו עשה תשובה".¹⁶ לדברי המשנה ברורה,¹⁷ הסיבה שתשובה אינה מועילה משום ש'אין קטיגור נעשה סניגור', כדברי התוספות, שלא יתכן שבאותן ידיים בהן הוא רצח הוא יקיים ברכת כהנים, ולכן אפילו תשובה אינה מועילה. יתכן וזו כוונת הפסוק אותו הביאו התוספות: "גם כי תָּבֹאוּ תִפְלֶה אֵינֶנִּי שְׁמַע וְדִיכֶם דְּמִים מֵאִי",¹⁸ היינו שלא מועילה תשובה.¹⁹

אולם, הרמ"א¹⁹ חלק על השולחן ערוך וכתב שאם הכהן הרוצח עשה תשובה הוא יכול לשאת את כפיו.

כעת נחזור למעשה בו פתחנו, בכהן שנהג במכוניתו והיה מעורב בתאונת דרכים קשה בה הוא הרג הולך רגל, האם הוא יכול לשאת את כפיו בברכת כהנים? שאלה זו הגיעה לרב שמואל וואזנר²⁰ שהתיר לו לשאת את כפיו משום שהוא שב בתשובה, וכדעת הרמ"א שאם הכהן שב בתשובה הוא יכול לשאת את כפיו. על דבריו העיר הרב עובדיה יוסף¹⁸ שאכן דברים אלו נכונים לדעת הרמ"א ובני אשכנז, אך לדעת בני ספרד ההולכים בדעת השולחן ערוך הרי שגם אם הכהן עשה תשובה הוא אינו יכול לשאת כפיו.

ממשיך הרב עובדיה ומבחין בין שני מקרים - במקרה והכהן נהג במכונית במהירות מופרזת או לא ציית לחוקי התנועה ועשה תאונה בה נהרג אדם, הוא לא ישא את כפיו כלל גם אם עשה תשובה, משום "שהרכב הוא כלי קטלני ביותר, ועלול מאוד לפגוע ולסכן חיי אדם. ומי שלא נזהר לנהוג במתינות כראוי, נחשב הדבר לפשיעה, וקרוב למזיד

¹² שו"ת באר משה (ח"ו סימן קלה אות א).

¹³ מגן אברהם (או"ח סימן תכז הקדמה).

¹⁴ מדרש (בראשית רבה יז, ח).

¹⁵ שו"ת באר משה (ח"ו סימן קלה אות א; שם אות ה).

¹⁶ שולחן ערוך (או"ח סימן קכח סעיף לה).

¹⁷ משנה ברורה (סימן קכח ס"ק קכט).

¹⁸ שו"ת יחווה דעת (ח"ה סימן טז).

¹⁹ רמ"א (או"ח סימן קכח סעיף לה).

²⁰ שו"ת שבט הלוי (ח"א סימן מג אות א).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

הוא, וכהורג בידיים הוא". אולם אם מדובר במקרה של אונס גמור, כגון שהכהן נהג במכונית ולפתע התפרץ לכביש אדם שנהרג מפגיעת הרכב, יכול הכהן לשאת את כפיו לאחר ששב בתשובה.²¹ במקום אחר מתייחס הרב עובדיה יוסף²² לחיילי צה"ל כהנים שהרגו אויבים במלחמות ישראל, שהם יכולים לשאת את כפיהם בברכת כהנים משום שמצווה גדולה הם עשו במלחמת מצווה ומיגור האויבים. אולם, בשם הרב יוסף דב סולובייצ'יק²³ מובא שאף שמדובר על מלחמת מצווה מכל-מקום חייל כהן שהרג אויבים לא ישא את כפיו, כפי שאמר הקב"ה לדוד שאינו יכול לבנות את המקדש משום ששפך דמים רבים במלחמות, אף כי היו מלחמות מוצדקות.

דין 'אין קטיגור נעשה סניגור' נמצא גם ביחס לתפילה, בדברי השולחן ערוך²⁴ שאסר להתפלל מסידור שכתב אותו גוי משום 'אין קטיגור נעשה סניגור'. וקשה, הרי למדנו שאחד התנאים בהגדרת 'אין קטיגור נעשה סניגור' מתממש רק בעבודת פנים, כעבודת כהן גדול בקודש הקודשים בבגדי לבן, אבל האם תפילה מוגדרת כעבודת פנים במקדש? אפשר לומר שאכן התפילה מוגדרת כעבודת פנים משום שבה עומד האדם לפני הקב"ה ודומה הדבר לעמידת הכהן הגדול בקודש הקודשים.²⁵ ואכן, הרב איסר יהודה אונטרמן הסביר שאין להתפלל בשבת על חולה שיש בו סכנה כאשר הדבר כרוך בחילול שבת, כגון נסיעה לצדיק שיתפלל על החולה:

כי לא יתכן לבוא לפני מלכו של עולם בתחינה ע"י מעשה של חילול שבת מפני שאין קטיגור נעשה סניגור,

כמו שהגמרא אומרת בראש השנה כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי, וכן גם בתפילה.²⁶

הוא מביא לכך ראיה מברית מילה של ילד ממזר שנולד בעקבות איסור אשת איש, שאמנם הוא מוגדר כיהודי ואם הוא ייקלע לסכנה יחללו עליו שבת להצילו, אך בברית המילה שלו לא אומרים את הברכה 'קיים את הילד הזה': "מפני שיצירתו באה בעבירה ואין קורת רוח להקב"ה מלידת ממזרים בישראל" ואין להתפלל להקב"ה באמצעות מעשה עבירה.

אך אפשר לומר שאין התפילה מוגדרת כעבודת פנים, שכן היא מתקיימת מחוץ לכותלי קודש הקודשים, ומכל-מקום אין להתפלל בסידור שכתב אותו גוי כי הוא הדבר עצמו בו נעשה הגנאי שאינו ראוי לקיים בו מצוות תפילה, כדברי החיד"א שאין הקטיגור עצמו יכול להיות הסניגור בעצמו גם שהוא לא עומד בהגדרות של הגמרא לדין זה.²⁷ אולם נראה ששאלה זו, אם תפילה נחשבת לעבודת פנים שיהיה בה דין 'אין קטיגור נעשה סניגור' תלויה במחלוקת מנהגים בלבישת בגדי זהב ביום הכיפורים.

נחלקו הפוסקים האם מותר ללבוש בגד שיש בו חוטי זהב או ללבוש תכשיטי זהב ביום הכיפורים?

רבי עקיבא איגר²⁸ כתב שנוהגים לא ללבוש בגדים שיש בהם זהב אלא בגד לבן משום שהזהב מזכיר את חטא עגל הזהב ו'אין קטיגור נעשה סניגור' בתפילת יום הכיפורים בבגד המזכיר את החטא. לאור זאת כתב במטה אפרים²⁹ שזו הסיבה שהיו עושים לחתן קיטל לבן עם עטרה של כסף ולא של זהב, כדי שיוכל להשתמש בו ביום הכיפורים.³⁰

²¹ כ"כ הרב עזרא בצרי ('כהן שהרג נפש בתאונה מהו לנשיאת כפים', תחומין ח"ג עמוד 250-254).

²² שו"ת יחזה דעת (ח"ב סימן יד). כ"כ הרב שאר ישוב כהן ('נשיאת כפים ע"י כהנים לוחמי מלחמות ישראל', תחומין ח"ו עמוד 31-44).

²³ נפש הרב (עמוד קלב אות ה).

²⁴ שולחן ערוך (יו"ד סימן קלט סעיף יד). ראו כן גם: ספר חסידים (סימן רמט); הגהות מיימוניות (הל' עבודה זרה פ"ז אות ב).

²⁵ ראו: סנהדרין (כב ע"א); חידושי הגר"ח הלוי על הרמב"ם (הל' תפילה פ"ד ה"א); מצוות ראיה (עמוד ה).

²⁶ שבט מיהודה (ח"א שער ראשון טז אות ב).

²⁷ ראו: שו"ת זקן אהרון (ח"א סימן ט); שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן יז); שו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן קכו); ח"א סימן תקלו).

²⁸ רבי עקיבא איגר (או"ח סימן תרי סעיף ד).

²⁹ מטה אפרים (סימן תרי סעיף יא).

³⁰ ביחס ללבישת נשים בגדים עם חוטי זהב או תכשיטי זהב, יש שהתירו משום שהנשים לא היו בחטא העגל והזהב אינו גנאי להן, ראו: תיבת גומא (אחרי מות פ"ו אות ד); רבי עקיבא איגר (או"ח סימן תרי סעיף ד). אך במטה אפרים (סימן תרי סעיף יא) אסר לנשים, וביאר אלף למטה (שם ס"ק ז) משום שהן כלולות בכלל הציבור. השלכה מעניינת מכך מצויה בשו"ת שב יעקב (ח"א סימן סד) אודות ילדה שנקברה עם עגיל מזהב, ורצו להוציאה מהקבר כדי להסיר ממנה את העגיל כי אין לבוא לפני הקב"ה עם זהב המזכיר את חטא העגל. התשובה הייתה שזהב אינו גנאי לנשים אלא זהו כבודם וסגורם שלהם שלא השתתפו בחטא.

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

דברים אלו קשים, שהרי למדנו שאחד התנאים בהגדרת 'אין קטיגור נעשה סניגור' מתקיים רק בעבודת פנים, כעבודת כהן גדול בקודש הקודשים בבגדי לבן, אבל תפילת יום הכיפורים בזמן הזה אינה עבודת פנים שייאסר בה לבישת זהב מדין 'אין קטיגור נעשה סניגור'.³¹ לפיכך יש שהתירו ללבוש בגדים עם חוטי זהב או תכשיטי זהב ביום הכיפורים, כגון משקפי זהב או שעון זהב, משום שהתפילה אינה עבודת פנים³² ובדברים אלו יש מימוש של כבוד היום הקדוש.³³ אולם כאמור, הסוברים לאסור לבישת בגדי זהב ביום הכיפורים הבינו שתפילה נחשבת לעבודת פנים כעבודת כהן גדול בקודש הקודשים,³⁴ שכן בתפילה עומד האדם לפני הקב"ה, ולכן שייך בה דין 'אין קטיגור נעשה סניגור' שלא ראוי ללבוש בתפילה בגדי ותכשיטי זהב המזכירים את חטא העגל.

אך יש להעיר, אמנם התפילה עצמה נחשבת לעבודת פנים, אך מדוע הרחיבו זאת גם לגבי הבגד בו האדם מתפלל, הלא עבודת הפנים היא התפילה ולא הבגד?

יתכן והתשובה טמונה בשאלה מרתקת שנשאל הרב יצחק זילברשטיין³⁵ אודות חייל רוסי שנאלץ ע"י מפקדיו ללבוש מדים משעטנו, וכן היה צריך לשהות בברכה רבע שעה ביום. כעת הגיע ראש השנה והחייל הסתפק אם יתקע בשופר כשהוא לבוש בשעטנו, או יתקע בשופר בזמן ששוהה בברכה שהוא בלא בגדים של שעטנו? הרב ענה, שהוא יכנס לברכה ללא בגדי שעטנו ויתקע בשופר, שכן אמנם התקיעה עצמה היא עבודת פנים ובה 'אין קטיגור נעשה סניגור', אך יתכן להרחיב וליישם כלל זה גם לבגדים שהוא לבוש בעת התקיעה שלא יכולים להיות באיסור שעטנו. לפי זה ניתן לומר, שאמנם עצם התפילה ביום הכיפורים היא עבודת פנים, אך גם בגדי האדם בהם הוא לבוש בעת התפילה הם חלק מעמידתו לפני ה' ושייך גם בהם 'אין קטיגור נעשה סניגור'.

³¹ ספר המנהגים (טירנא, הגהות המנהגים יום כיפור אות קנט).

³² ריטב"א (ראש השנה כו ע"א ד"ה שאין).

³³ שו"ת בצל החכמה (ח"ו סימן ג אות א).

³⁴ ראו: שפת אמת (דברים, ראש השנה שנת תרנ"א), שרק תפילת ראש השנה שיש בה תקיעת שופר נחשבת לעבודת פנים.

³⁵ חשוקי חמד (ראש השנה כו ע"א).